

Typer och tidsdrag från uppländsk bygd

ETT ÅR FÖR 100 ÅR SEDAN — UR EN BÄLINGE- BONDES DAGBOK

Dagboksanteckningar, förda av bondehand, äro allt annat än vanliga. Skrivkonsten var i äldre tid en gåva som endast få behärskade, i synnerhet på landsbygden. Så mycket intressantare är det då när dylika anteckningar uppdagas. I Bälinge socken levde vid mitten av 1800-talet en bonde, som gjort dagboksanteckningar i en fortlöpande serie almanackor. Nedskrivaren var *Per Hansson* i Nyfla, kyrkvård och nämndeman, född 1791 och död 1861. Här nedan göres ett utdrag av dessa anteckningar, sammanställda av bälینگekännaren köpman *Algot Håstad*. Syftmålet har varit att inom ramen av den årsserie, då anteckningarna gjorts, 1838—1857, belysa händelser under tolv skilda månader, följaktligen tillhoppa ett år.

I detta sammanhang vill årsboken *Uppland* uppmana de läsare, som ha vetskap om liknande dagboksanteckningar, att göra anmälan härom till årsboksredaktionen i och för eventuell utgivning i hel eller sammandragen form.

Red.

*Per Hansson*¹ är kyrkvård i Bälinge, och på nyårsdagen 1857 går han och halvtannat hundratal andra sockenbor till nattvarden i Bälinge kyrka. På kvällen finner vi honom på julkalas hos *Per Jansson*, hälftenbrukare² och arrendator på hans gård. Årets första vecka användes plikttroget till julkalas inom byn och byalaget. Själv bjuder *Per Hansson* »Uggelsta bönder och deras gumor på sexan» 4 januari. *Per Hanssons* kalaslag är dock större än byalaget³, och i dagboken — eller rättare almanackan — antecknar *Per*, att han spisar middag eller äter sexan hos släktingar, hos länsman och prästerna samt hos goda vänner inom de mera burgna bondefamiljerna. Något av fest ligger det även över resan till »Åkerby prostgård med skaftion».⁴

Men julkalasen är bara en episod i det vardagliga enahanda. Sakta och obevligt kommer jordbrukssysslorna i förgrunden. Almanackan berättar om skogskörslor, trösk och reparationer på gården. Uppgiften att »ligga på väg»⁵ tillkommer arrendatorn, hemarbetena utförs av Per Hansson själv. Per Jansson lever nästan på landsvägen. Ibland utsträcks färde målen till Färnebo, Gysinge och Bergslagen. Per Jansson kör foror⁶ med spannmål och långhalm. Men någon gång stannar arrendatorn hemma och tröskar. Dagen efter slutat värv kommer Per Hansson och »mäter av logan».

Vid denna tidpunkt var Per Hansson 66 år gammal. Hans bondegärning är dock inte längre av samma betydelse som tidigare. År 1836 t. ex. ägde och brukade han en gård i Målsta i Bälinge, en i Nyåker och en i Åkerby by i Åkerby socken. Arrendatorer och hälftenbrukare hade han på Storgården och Norrgården i Nyfla. Ur 1838 års almanacka må anföras några prov på Per Hanssons aktivitet. Den 2 april »lassades 3 lass långhalm⁷, som afskickades till Gysinge Bruk, 170 punn, 14 Sk. 50 Riksdaler 30 s. Riksgäld på Resan d. 3.4.5.» Och redan 6 april lassades ytterligare 2 lass långhalm, som skulle till Gysinge. Om hemsysslorna skrev Per, att han »malde 10 Tu Råg 1 Tu Rågmält 3 Tu Kornmalt 3 Tunnor Brännvinsgröpe och 3½ Tu Hästgröpe i Målsta qvarn suma 20 Tu». Även kvinnornas gärning skymtar. Den 23, 24, 25, 26 och 27 april »bakades spättbröd 9 spätt⁸, och kararna uprustade verke på förenämnda dagar». Under samma vecka var dragon Sund hos Per och lagade fjäderkärran. Per Hansson hade något tidigare på auktion köpt pastor Hollbergs trilla. Äran av att äga det första fyrhjuliga fjäderådonet i Bälinge bland bönderna delas av Per och hans kyrkvärds kamrat Eric Hansson.

Även andra upplysningar kan hämtas ur 1838 års almanacka. Den 18 juni »var mor och jag till Upsala och besåg Ryska kronprinsen». Och 18 juli samma år »var Årke Biskopen (Johan Olof Wallin) i Åkerby kyrka och invigde kyrkoherde Steimiss⁹ och var med på middagen». Vågade Per och mor åka i pastorns fina trilla till festligheterna genom byarna?

Nu har Per med ålderns rätt avslutat sin aktiva jordbruksverksamhet, men hans allmänna och kommunala uppdrag är ändock många och viktiga. Per har nyligen fått guldmedalj¹⁰, varom han skriver: »Var till Upsala, landshöfdingen, fick medaljen.» Men ändock skymtar något av ve-mod i de knapphändiga raderna om förändringarna i hans livsföring. Per har »malit» endast 13 tunnor och 12 kappar under hela fjolåret. Och ändå »är det vetsikt, rågsikt, pannkaks mjöl, råg till grötmjöl, bland-

säd till ladugården, korn till stallet och vete på 'stålan'.¹¹ Och så var det litet si och så med hälsan. »Låte jag mig åder», står det då och då i almanackan. Natten mellan 16 och 17 nov. 1856 »blef sjuk i slag på vänstra sidan i hufvudet». Den 17 är Per till Uppsala, den 18 i kyrkan, och den 19 söker han doktor. För säkerhets skull låter han sig åder först. Den 20 skriver Per: »Hema i stillhet.» Men den 21, 22 och 23 är han på lantmäteriförrättning. Den 24 är han hemma i stillhet och den 25 tjänstgör han i kyrkan vid nattvardsgången. Så är Per åter hemma i stillhet under fem dagar. Den 26 stannar han hemma, då fattigvårdsdirektionen har sammanträde i Kiplingeberg. Men sen sitter han tre dagar på lantmäteriförrättning i Lövsta och så far han ännu en gång till Uppsala »och sökte doktor».

Efter slaganfallet börjar Per mera regelbundet föra almanackan och det är därför vi väljer ett av dessa år. Den 9 och 10 januari gör dragon Sund bågar till innanfönster i salen. Per är nu så modern att han inte nämner »anderstugan». Den 17 sätter man in fönstren. Så är Per »på begrafning efter Stina i fattigstufvan och auction efter Rogstadius». Det är församlingens komminister, som förolyckats några år tidigare. Per Jansson gör ett uppehåll i sin tröskning och sina resor och slaktar två galtar. Sedan besöker han lantbruksmötet i Uppsala, är vidare med på två gravöl, lagar »piphillan»¹⁴ och sätter fast beslagen på en dragkista.

Under februari händer inte så mycket. Vardag och grå trista sysslor. Per Jansson och drängarna kör till skogen — den ligger två mil från gården — nästan varje dag. Men den 14 är dock Per Jansson på auktion i Sättrarna. Per Hansson slöjdar, sitter som tolvman på ting i Högsta och tjänstgör i kyrkan. Om gudstjänsten säger han på ett ställe: »Nattvardsgång, 10 dukar¹⁵, 5 påfyllningar.»

Mars månad är något rikare på händelser. Middagar och sexor börjar skymta. Per är på auktioner. I Biskopsgården (vid Bälinge kyrka) köper han en gris, som är 5½ veckor, för 2 riksdaler och 36 skillingar och på en auktion i Åkerby en tacka med »lamb». Per Janssons »guma föde ett döföt flickbarn». Den vägfarande hälftenbrukaren hinner med att göra en resa till Färnebo och en till Bergslagen. Per Hansson och faster är till staden och håller på att bli kvar där på grund av tövädret. Vädet ger för övrigt Per anledning att vända hela gödselhögen och rensa brunnen. Han hinner dessutom med ett barnsöl, en begravning och ett åldermansbyte¹⁶ i Åkerby by. Ett bröllop i Uggelsta räcker i fyra dagar. Den fjärde dagen »var jag äfven den ende i byalaget som var hos Anders Larsson i lag med spelmännerna och värdarna», skriver Per. Hans omsorger om

hemmet och gården tar sig uttryck i att han gör en klösharvskil¹⁷ och att en målare målar kakelugnen och »klädkontoret»¹⁸. Den 20 mars skurar man golven.

Under april får livet en raskare puls. Utrymmet i almanackan är begränsat. Uppgifterna är därför kortfattade. Dagligt allehanda. T. ex.: »Var jag hemma»; »Bäcken stor»; »Rusta jag i hummelgården». Den 5 april skriver Per: »Jag spisa middagen hos H. M. S. i Ekeby, drack kafu hos M. H. S., sexan hos Eseus, drack tää hos pastor Jerling.»¹⁹ Dagen efter är Per i färd med att göra träarbetet till en furudalsplog.²⁰ Den 11 lägger han frösäden mellan grått papper. Och så är det påsk. Pastor Rosengren²¹, pietisten i Bondkyrkan i Uppsala, predikar i Bälunge kyrka, och Per ligger kvar hos sonen i Nyfla. Annandagen spisar Per middagen hemma i Uggelsta, men sexan äter han hos »jorten», folkskolläraren And. Hjort i Åkerby. Såningstiden börjar nu närma sig, och den 16 är Per och »tingar» smeden till att uppsätta furudalsplogarna. Dagen efter monteras dessa i Berga smedja i Åkerby. Den 18 gör Per Hansson en del efterarbeten på plogarna. Per Jans-drängarna är till Dalkarlsbo efter två lass ärtåkersgårdsel, medan Per Jansson själv är till kvarn och mal sommarfödan. På natten faller det 4 tum snö. Hälftenbrukaren rensar ärtutsäde och stänger sin ärtgårdsgård.²² Per Hansson håller fattigauktion i sockenstugan efter tre fattighjon på en gång. Det ena dödsboet är Brogrens, torparen och byskolläraren.

Vårsådden börjar 2 maj. Per Jansson sköter den. Per Hansson skär hackelse åt djuren, är sedan på »brolopp» i Äskelunda, två dagar bara, skriver under kyrkräkningarna hos pastor Jerling och granskar dem i Kiplingeberg. Per Hansson är till staden och handlar bomullsgarn och »bärkar humelstör» på lediga stunder. Den 18 och 19 sätter han potatis och den 20 skriver han: »Jag till Upsala handla ½ ankar kyrkvin, 600 oblater, kyrde träde, Sonnenan väder.» Dagen efter börjar han störa hummelgården med 90 störar. Och så är det dags för Äskelunda by att genomgå laga skifte.

Trots att det händer så mycket under maj, förefaller dock månaden matt i jämförelse med fjolårets maj. Då fick man ny andrekommisminister och ny länsman. Det var händelser för en kyrkvärd och tolvman. Då avlöste avskeds- och invigningsmiddagarna varandra. Då var det kyrkgångsöl och åldermansombyte. Per satte »gurkfrö, Turska bönor»²³ och morotsfrö, röbetor och pansternackor». Lantmäteriförrättning i Forkarby och syn på gärdesgårdarna. Och mitt i alltsammans fick »kon Carin en oxkalv».

Juni månad kännetecknas av en lugnare takt för jordbruket. Vår tids jordbrukande befolkning tar då sin semester. I Pers dagbok finns ingen anteckning om någon sådan. Men livsföringen är inställd på lättare arbeten. Per Jansson hägnar åt djuren, som släppts på bete. Men det blir för långsamt för Per Jansson att gå och driva, han börjar åter köra fora. Per Hansson störrar i humlegården och binder upp »jök», hummeljök²⁴ står det i almanackan. Han åker till staden och köper 36 böcker åt läsbarnen. En annan dag köper han en stig kol i Åkerby för kyrkans räkning. Tiden 7–16 juni är en festvecka för Per Hansson. Först besöker han släktingar i olika ärenden, så deltar han i en lantmäteriförrättning i Äskelunda, ett barnsöl hos Söderlings och ett bröllop hos häradsdomaren i Sundbro. Bröllopet varar i dagarna tre. Dessutom gör Per Hansson en stadsresa, om vilken det heter: »Var till Upsala, jag spisa middag på Eklundshof på mönstringskalas.» Den 18 rustar Per upp gödselhögen och »höste vatten på honom». Det fina vädret sätter liv i bikuporna. Den 20 »svarma bikupan nermast P. J. S. boden». Och på själva midsommardagen »svarma andra kupan ifrån trögårdsggrinn». Den förra midsommarafton »bant» Per »up humeljök», och på midsommaraftonen »läste barnen på gången» (årets konfirmation).

Anteckningarna för juli, hömånaden, saknas. Men sådan finns för tidigare år. Händelserna växlar inte så mycket från det ena året till det andra. Juli månad börjar nog, liksom under fjolåret, med efterdyningar till sommarmånadens bröllop och husförhör. Under den första veckan börjar man med ett av årets största gemensamhetsarbeten, den halft magiska gödselkörningen. För Pers del samlas man 5 juli och kör ut 50 parlass dynga. (Hur dags man börjar och slutar körningen, säger inte Per, men troligen upprepas ordningen från 1838, då man började kl. 8 e. m. och slutade kl. 2 på natten.) Två dagar senare kör man gödsel i lugnare tempo, endast 22 lass. Den 11 och 12 återgäldar Per Jansson och Per Hansson hjälpen med gödselkörning i Nyfla.²⁵

Efter gödselkörningen följer slåttern. Den börjar 16 juli med färd till Stormossen. Man ligger kvar i en lada och den 21 »kom de hem från stormåssan och kusmåssan, 5 dagars arbete». Den 22 slår man timotej, och den 23 och 24 kör man in 10 lass gärdshö. Dagen efter tar man »tovhöö». Per Hansson själv deltar inte så mycket i dessa arbeten. Förutom den obligatoriska stadsresan under en veckodag tjänstgör han på lantmäteriförrättning i Broholm, Forkarby och Skuttungeby. Han håller auktion för fattigkassans räkning och är dessutom »läcktor på Rixdagsman». Den 31 juli, säger han, »rättade jag gammal spik och håva kräf-

tor». Om vi skulle gå en månad tillbaka, kan det omtalas, att Per 14 juni var till staden och såg de norska studenternas avfärd från Uppsala.²⁸

I och med augusti månads ingång återgår vi till vårt år. Man slår täppor, ängar och gårdstomter så sent som omkring 10 augusti. Höskörden och rågsködren sammanfaller med varandra. Brådskan blir så stor att Per och faster måste resa den över två mil långa vägen till Ransta uttorp²⁹ för att hjälpa till med höet. Även söndagen tas i anspråk då det gäller att rädda brödfödan. Den 16 augusti skriver Per: »Var till Bälinge kyrka, kyrde 7 vålmar höö från Snåltäppan, lada 18 lass råg, strängd bläst.» Rågsködren fortsatte till 19 augusti, då man har rågen under tak. Samma dag åker Per till stan och hämtar »Corpral Åker att tröska till spans». ³⁰ Brådskan med tröskningen är naturlig, då sådden står för dörren. Redan 26 augusti börjar man så rågen.

Första veckan i månaden är en reparationsvecka av första ordningen. Den 1 augusti är Per färdig med träarbetet på enbetsvagnen, och efter kyrkbesök den 2 uppsöker han smeden Lindblom i Forkarby och »tingar» honom till smidesarbetet. Den 3 kommer »skomakar Ålander och skraddar Lunngren» till Per. Lundgren arbetar i fyra dagar och Ålander i nio. Den 14 infinner sig socknens barnmorska, madam Forsberg, och koppar och låter åder. Själv är Per till kyrkan och ser efter murarna, som skall upphöra med arbetet med rappingen för några dagar. Per Jansson, arrendatorn, reser till och från mossen och kommer ibland hem så sent som klockan 10 på kvällen. Rågsädd och bland-sädesskörd hör till sista veckans sysselsättning; som ett tecken på den avtagande »andtiden»³¹ kommer smeden Lindblom till Uggelsta.

Och så är vi i vår dagbok inne i september. Hela åtta dagar håller smeden på med enbetsvagnen. Per Jansson skär korn och blandsäd. Vädret är varmt och gott, och det är lugna tider för Per, som får hälften av spannmålen som arrende för sin gård. Den spekulative och moderne Per prövar tidens nymodigheter. Den 7 september är det »trosk med troskverk».³² Söndagen efter kör man in 9 lass blandsäd. På måndagen tröskar man åter med tröskverket. Ännu en maskin dyker nu upp. Den 9 »kastar» man råg med Nyåkers kastmaskin.³³ Tröskverket har tidigare nämnts i almanackan, men kastmaskinen är en ny bekantskap. Tröskverk, kastmaskin, furudalsplog och klösharv för åkern samt innanfönster för salen — ett inte så föraktligt 100-årsminne.

Omkring 15 september är stråskörden bärgad, och nu kan sammanträdena börja. Det första mötet är »brannbolagets» stämma³⁴ i Uppsala, vid vilken Per är ombud för socknen. Söndagen den 13 bjuder Per so-

nen med familj och pastor Jerling hem till sig efter gudstjänsten. Sedan man ätit middag får »Per Jacobs guman nattvarden».

Av skörden finns nu endast rotfrukterna och humlen kvar. Först »tog man af humlan». Huruvida skörderesultatet ger lön för mödan, förtäljer inte Per. Men en besvärlig odling är det. I augusti har hela sju dagsverken åtgått till att uppsätta plank om humlegården. Den sista omsorgen består nu i att upplägga kupor över rötterna.

Regn och rotfruktsskörd hör nära nog alltid ihop. Den 17 gräver Per Jansson »påtatiss på gärde, betydligt Räng». Även dagen efter är Per Jansson i färd med att gräva potatis »i gärdet, kall bläst, nordanvin». Per Hansson föredrar dock den sköna värmen och stannar inne och silar honung. Den 24, säger han, »grafde jag potatis, sneda kornland». ³⁵ Sneda kornland blir nu det viktigaste göromålet för arrendatorn en tid framåt. Per Hansson övergår till rovskörd. Dagsresultatet för Per håller sig omkring ett enbetslass. Det tråkiga arbetet avlöses då och då av mera roliga göromål, Per börjar göra »bånkår åt enbetsvagnen». Då det nu börjar närma sig höstmarknaden planerar Per för den. På marknadsdagen säljer han en ko för 80 riksdaler. Dagen efter är Per Jansson och »guman» till marknaden i Uppsala. Även den 2 oktober var Per Jansson och hustrun till stan. Per Janssons hustru är annars inte bortskämd med resor och fester. Till höstgöromålen hör vägsyn. Per Jansson sandar vägen, och Per Hansson gör långstegar till enbetsvagnen. Om en kulen oktoberdag skriver Per: »Jorde vagsljus, rängnade.» Men rovorerna står kvar i jorden, och vädret är dåligt. Den 12 »tog jag up ett lass Rofvor», skriver han, »häst af Anders Larsson och den 13 ett lass Rofvor häst af Per Olofsson». Så håller Per åter fattigauction efter fattiga. Resultatet blir 224 riksdaler. Men rovorerna förföljer Per. Den 15 oktober kör han fyra lass rovor; först den 24 blir han fri från rovbekymren.

Tidigare hade inte Per behövt låna häst. I oktober 1856 hade hans egen häst blivit sjuk. Den 23 och 31 fick hästen pulver. ³⁶ Fjorton dagar senare ledde Per hästen till »J. E. S. i Åkerby, låte hästen åder». Den 27 november besökte Per »jurlekarn och afyttra hästen».

Som ett kärt brev med posten kommer nu en kallelse till en lantmäteriförrättning. Dagen efter är Per på begraving. Följande dag är det barnsöl och så följer en auktionsdag, då Per köper en tacka. Den 30 oktober sätter Per 30 pilkvistar kring den nya källaren, vilka han en vecka tidigare hämtat hos komminister Isaeus.

November är alltid en trist månad inom jordbruket. Regn, rusk, trösk och trask på smutsiga och »slipsiga» gårdsbackar. Det grå enahanda upp-

lyses för Pers del av två bröllop, varav det ena pågår i fyra dagar, samt av husförhör i Åkerby och kyrkförhör i Bälinge. En lantmåteriförrättning i Sylta blir inställd på grund av oväder. Den 30 slaktar Per tackan, som han köpte på auktion 20 oktober.

Och så är vi inne i julmånaden. Men vintervädret låter vänta på sig. Den 2 är Per till Ulva kvarn och mal 16 kappar råg till stålsikt samt 16 kappar korn till gryn. Dagen efter reser han till sockenmagasinet³⁷ i Bälinge med fattigsäden. Dagligt allehanda. Torsdagen den 10 är han i Bälinge kyrka och hör doktor Fjellstedts predikan.³⁸ Den 14 slaktar Per julgrisen. Den väger drygt 10 pund. Den 15 åker Per till Uppsala och handlar julljusen till kyrkan. Den 16 är det mantalsskrivning i Bälinge, den 17 upprättar Per nytt häftenbrukskontrakt för gården i Åkerby by. Julsysslorna kommer nu. Faster brygger juldricka på 10 kappar malt. Per Hansson gör ännu en resa till sockenmagasinet med säd. Denna gång går färden till Åkerby. Han lämnar 8 kappar säd, hälften råg och hälften korn. Den 20 är det fattigutdelning i Bälinge, Per Hansson är med som representant för fattigvårdsstyrelsen. Dagen efter åker Per Jansson till stan, denna gång utan sällskap med sin hustru. Den 22 mäter Per Hansson av logen efter 15 lag korn³⁹, som Per Jansson slagtröskat. Resultatet blir 14 tunnor och 12 kappar. Per Jansson hänger upp slagorna på sina krokar och det evinnerliga dunkandet på logen tystnar. Den 23 börjar det frysa till på ladugårdsbacken till glädje för fruntimren. På julaftonen går Per Hansson till kyrkan och »bränner till ljusten⁴⁰, Nordanväder». På juldagsmorgonen finner vi Per i hans kyrkvärdsbänk, annandagen åhör han högmässan i Åkerby kyrka. Den 27 december följer Per Hansson sin granne och släkting Olof Hansson i Nyfla till graven. Den 28 och 29 »var jag kvar på grafölet», säger han, och den 30 »gick jag hem från grafölet».

Så kommer årets sista dag. Raden för denna dag i almanackan är tom. Samma är förhållandet under tidigare år. Vi får dock tro, att Per Hansson även denna dag tjänstgör i Bälinge kyrka och att han spisar sexan hemma i stillhet. Per Hansson är änkling, barnen är ute i världen. För den verksamme kyrkvärden erbjuder säkert nyårsaftonen, en av årets viktigaste dagar, åtskilliga problem. Men skulle vi söka reda ut dessa, hamnade vi i känslornas värld — ett område, som Per Hansson sorgfälligt undviker i sina dagboksanteckningar.

Algot Håstad

NOTER

- ¹ Hansson, Per, kyrkvård och nämndeman, född 1791, död 1861.
- ² Hälftenbruk en arrendeform, som gav jordägaren hälften av spannmålen. Halm, hö och jordfrukter fick hälftenbrukaren behålla.
- ³ Byalag, kalaslag, matlag och danslag beteckningar för grupper, vilka av olika anledningar höll ihop i socknen.
- ⁴ En av de olika tionden, som gavs åt prästerskapet som lön.
- ⁵ Ett vanligt uttryck för sysselsättningen att köra långa resor på landsvägen.
- ⁶ Legokörningar.
- ⁷ Halm av slagtröskad råg, senare även tröskad på särskilda tröskverk. Sockenboöknamnet för Bälunge var Bälunge »långhäljar» = långhalmskärvar. Årkebiskopen fick långhalm som lön av bälungebönderna.
- ⁸ Bröd upphängt på långa störrar. Detta torkades sedan i kökstaket; förrådet räckte i regel ett år.
- ⁹ E. A. Steinmetz, kyrkoherde och prost (1838—1852). Socialt intresserad. Föreslog till domkapitlet 1839 att barnbidrag skulle lämnas.
- ¹⁰ Guldmedaljen lär ha tilldelats Per Hansson för hans insatser under nöd-åren på 1840-talet.
- ¹¹ Ett par kvarnstenar användes för grövre siktning av mjölet, de kallades för »stålan».
- ¹² Finrummet.
- ¹³ Vice pastor Rogstadius omkom vid en skenolycka 1853.
- ¹⁴ Piphyllan.
- ¹⁵ Omgångar vid altarringen under nattvardsgången. Antalet nattvardsgäster räknades i dukar.
- ¹⁶ Aldermansombyte ägde rum årligen i byarna; ombytet åtföljdes av kalas.
- ¹⁷ Stommen till en kilformig harv.
- ¹⁸ Garderoben.
- ¹⁹ Bruket av té har kanske förts ut i bygden av präster och klockare?
- ²⁰ Kombinerad järn- och tråplog, träarbetet gjordes ibland av bonden själv.
- ²¹ Rosengren, Lars, komminister i Helga Trefaldighets församling, senare vald till kyrkoherde i Väddö. Kring Rosengren samlades ett antal troende studenter, bland dem P. P. Waldenström. Under något av de båda åren 1859 eller 1860 hölls en vardagskväll i Bondkyrkan enskild nattvardsgång, varvid församlingen betjänades av Rosengren. Eftersom enskild nattvardsgång var förbjuden, fick Rosengren en skarp tillrättavisning av domkapitlet. (RAGNAR TOMSON, En hövding, sid. 46, 47.)
- ²² Ärtåkersgårdesgård nu bortglömd.
- ²³ Turska bönor = skärbönor.
- ²⁴ Hummelgök troligen en mera lokal benämning på humlens skott och revor. Ordet omnämnes även i PETRUS HÜBINETTES bok Uplandsallmogens liv och levnadsförhållanden i gången tid, sid. 67. I senare tid användes ordet hummelgök i skämtsam bemärkelse om någon glad och levnadslustig figur.
- ²⁵ Tyvärr säger Per ingenting om »blomsterlasset». På detta lass åker körarlaget under sång, rop och skämt ut på åkern. Lasset är rikt smyckat med löv och blommor, och färden ut på gården innebär för de agerande slutakten på ett intensivt arbete och förhoppningar om en riklig förplägnad. Festligheten, som i Nyfla kallades för »Dyngmockan», leder möjligen sitt ursprung från uråldriga tider.
- ²⁶ Hö från tuvängarna.
- ²⁷ Per Hansson var socknens elektor vid årets riksdagsmannaval.

²⁸ Uppgiften visar, att man i socknarna kring Uppsala deltog i de dagsaktuella händelserna.

²⁹ Ransta i Skuttunge socken.

³⁰ Liksom hälftenbrukaren fick tröskaren ersättning för sitt arbete in natura.

³¹ Andtiden var skördetiden. Mindre viktiga uppgifter fick under denna tid anstå. Till sådana uppgifter räknades bl. a. sockenstämmor o. d.

³² Även i 1856 års almanacka omnämnes tröskning på tröskverk.

³³ Kastmaskin var ett handdrivet rensverk, som ersatte kastskoveln och vinnan. I detta fall kan möjligen kastmaskinen ha funnits i Nyåkers kvarn i Åkerby.

³⁴ Brandstodsbolagets sammanträde i Uppsala. Per Hansson hörde till de första försäkringstagarna i Bälinge.

³⁵ Kornland var den del av årets träda, som följande vår skulle besås med korn. Åkern bearbetades med årder (trästock), och draganordningen var s. k. bukok. Oxarna hade sitt ok på halsen, hästarna sitt mot bröstkorgen.

³⁶ Möjligen efter ordination av djurläkaren.

³⁷ Den kommunala magasinsskassans förrådsrum. Vid denna tidpunkt stod sockenmagasinsinstitutionen inför sin upplösning.

³⁸ Dr P. A. Fjellstedts kontakt med Bälinge är nog ännu äldre. Per Hansson omnämner nykterhetsföredrag av honom. Senare knöts starka band mellan Fjellstedtska skolan och den fria religiösa verksamheten i Bälinge.

³⁹ Ett lag korn var ett varv sädeskärvar upplösta och utbredda på loggolvet. Man började vid kanterna på logen samt fortsatte och avslutade läggningen i mitten. Mängden av den tröskade spannmålen berodde på logens storlek. I detta fall måste det ha varit en stor loge, då resultatet blev hela 153 liter för varje tröskomgång.

⁴⁰ Provtändning av julljusen.

GAMMELLAXEN FRÅN ÄLVKARLEBY

Hjälmare gädda och sotare brax,
Mälare sik och Älvkarleby lax
är bästa fisk i Sverige tags...

Så rimmade någon gång på 1100-talet vid ett välfyllt laxfat en from munk i Julita kloster. Redan på den tiden var älvkarlebylaxen välkänd för sin fina smak och sedan dess har den ytterligare hävdat sitt rykte som en förnämlig fisk, svår att fånga, vacker att se på och underbar att äta. Sportfiskare från många länder ha vid Älvkarleby forsar provat sin lycka och glatt sig åt varje napp och många är de fantastiska fiskehistorier som berättats i turisthotellets salong, när kvällsmörkret lagt sig över älven.

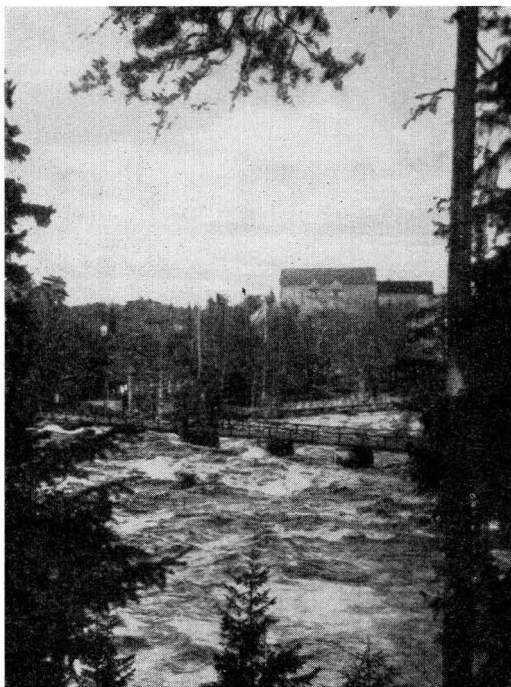
Det finns heller inte i vårt land en fisk, som gett upphov till så många trätor som just Älvkarlebylaxen. Sockenkrönikan har mycket att förtälja om bittra fejder mellan påvar, kungar, biskopar, präster och bönder.

Laxfisket vid Älvkarleby står sedan år 1944 direkt under Kungl. Vattenfallsstyrelsen. Därmed bröts en tradition mer än 300 år gammal. Älvkarleby laxfiske utarrenderades nämligen första gången 1626 och hade alltsedan dess hafts om hand av enskilda personer — inte minst av företagsamma tjuvfiskare.

Innan kronan på 1600-talet överlät sin hävdvunna rätt, hade mycket strid stått om laxen. I gamla urkunder från Julita kloster, berättas om heta diskussioner mellan kyrkan och de världsligt sinnade bönderna. I ett av dokumenten skriver konung Knut Eriksson (1173—1198) att han till munkarna i Viby kloster i närheten av Sigtuna skänkte till evärdelig ägo »från fisket i Älvkarleby en hel fastighet med allt vad därtill hör». När Viby kloster senare flyttades till Julita fick det som avskedsgåva ytterligare en fastighet. Mot denna givmildhet reagerade sockenborna häftigt. De gamla älvkarlarna glodde ilsket på de munkar, som hade uppsikt över laxfisket. Det berättas i en gammal sägen, att en munk blev knuffad i den strida forsen, där han ömkligen omkom efter att under ett par dygn suttit fastklamrad på en klippa. Ideligen dömdes älvkarlebyborna till skadestånd för att de gjort överkan på klostrets fiskebyggnader.

Även den helige fadern i Rom tycktes hysa intresse för älvkarlebylaxen, ty i en påvlig skrivelse, daterad 5 nov. 1185 och undertecknad Lucius III, påpekas att bland Uppsala kyrkas egendomar skall upptas även »fiskena i Älvkarleby». Därav kan man förstå, att ärkebiskopen i Uppsala då och då måste trakteras med lax. Något århundrade därefter, närmare bestämt 25 juli 1280, förklarade konung Magnus Ladulås i ett brev till kapellanen i Älvkarleby att han ville som tionde erlægga 30 laxar årligen av den del i fisket, som tillkom konungen. Denna bestämmelse skulle även gälla efterföljande konungar.

För att förstå de trätor, som detta laxfiske givit upphov till under seklernas gång, måste man ha i minnet att kronan alltid ansett sig vara ägare till allt fiske från Älvkarlebyfallen till havet. »Skogar, gruvor och vattenfall tillhöra Gud, konungen och kronan», sade Gustav Vasa. När bönderna ville fiska, måste de således träffa uppgörelse med kronan och betala en viss avgift för fiskerätten. Bönderna vid älven har emellertid alltid haft svårt att förstå denna kronorätt till fisket. De har i stället ansett, att de i egenskap av jordägare skulle få fiska så mycket de ville. Naturen har också en viss del i att dessa trätor stundom varit så heta.

Bild 1. Kungsådran med kraftverket i Älvkarleby.

Vid Älvkarleby delar sig Dalälven nämligen i tre grenar, som nedanför fallen åter flyter samman. Av dessa grenar var det endast en, den västra, som var bekväm nog för laxen att stiga upp i, de andra var för branta. I den västra grenen skulle enligt en gammal bestämmelse en s. k. kungsådra hållas öppen, så att laxen skulle kunna ta sig upp ovanför fallen och fortsätta sin färd upp genom Gästrikland och Dalarna. Emellertid betydde denna kungsådra att det blev sämre fiske vid Älvkarleby varför både kronan och bönderna voro angelägna om att den skulle stängas.

Under Sten Sture d. ä:s riksföreståndarskap överbyggdes älvgrenen så att ingen lax kunde ta sig upp ovanför fallen. Nu blev det liv på bönderna i Hedesunda och Färnebo socknar i Gästrikland. De klagade sin nöd hos fiskefogden och bad att kungsådran åter skulle öppnas, men älvfåran förblev stängd. Då beslöt man göra attentat mot dammbyggnaderna. En natt hösten 1472 red en grupp bönder från Österfärnebo och Hedesunda ner till Älvkarleby där de »bröt sönder och brände upp fiskebyggnaderna». För detta tilltag fick de året efter stånda till ansvar

Bild 2. Det gäller att hålla balansen när man hävar lax i forsen.

inför herr Sten, som vid ett möte i Gävle förgrymmad talade om »den skada, som var honom vederfaren på rikets fiske i Älvkarleby, vilket blivit uppkastat, fördärvat och nerbränt av några av deras egna landsmän, riket till förfång och fattiga män i Älvkarleby till stor skada». I en synerättsdom med anledning av våldshandlingen samma år heter det bl. a.: »Vi efterskrivne göra veterligt, att året efter Guds börd 1473 på lördagen näst före den söndag, som man sjunger *Oculi*, voro vi skickade av ärlige och välborne herr Sten Sture, riddare och riksföreståndare, till Älvkarleby att bilägga uppå rikets vägnar en träta, som länge varit rådande mellan allmogen i Färnebo och Hedesunda socknar och Älvkarleby fors och konungsfiske». Synenämnden förklarade efter ingående bevisföring om vad som är rätt och riktigt att »den översta byggnaden, som är mellan västra landet och Laxön, skall bliva stående och hållas vid makt, som hon nu byggda är och tillförne varit och skall bliva under konungens och rikets fatabur till evig tid och skall aldrig mera efter denna dag bliva uppkastad vid riksens stränga hämnd och plikt».

Bild 3. Nils Steffner kramar en lax assisterad av Rudolf Karlsson.

För att i någon mån trösta bönderna i Gästrikland och Dalarna beslöt synenämnden att en kungsådra skulle hållas öppen i mellanfallet. Nämnden torde dock ha haft klart för sig att någon lax inte kunde komma i dessa branta forsar, men av respekt för Sten Sture vågade man inte föreslå att den västra grenen skulle hållas öppen under laxens uppgång i älven.

Dalkarlarna voro emellertid envisa och återkom ideligen med klagomål och fordringar och lyckades slutligen förmå de makthavande att under vissa tider hålla en »dalkarlslucka» öppen i dammbyggnaden. Bönderna i Älvkarleby stredo emellertid för att denna lucka skulle hållas stängd så att de inte skulle lida men och hävdade att de aldrig hört något annat än att vattengrenen varit stängd såsom kungar och herrar velat ha.

Dalkarlarnas klagovisor förde i alla händelser det goda med sig att Gustav Vasa tog sig en ridtur till Älvkarleby för att närmare sätta sig in i förhållandena och studera fiskebyggnaderna. Det höga besöket ägde rum i mars 1528 och resultatet av visiten blev att vårt lands första lax-

fiskestadga utfärdades. Någon förbättring i dalkarlarnas fiske medförde emellertid icke detta besök, ty kungen höll på det som var gammalt och fornt och förklarade att »den som bryter mot den nu utfärdade stadgan förvärrar vår ogunst och vrede». Gustav Vasa skulle under hela sitt liv komma att intressera sig för älvkarlebylaxen. I ett brev av år 1555 befaller han att halva Ovansjö socken skall göra dagsverken vid uppförande av en fångstanläggning för lax vid Tensmyra någon mil söder om Älvkarleby.

Den gamla önskan om att kungsådran vid Älvkarleby skulle hållas »ren och öppen så att allmogen i Gästrikland och Dalarna ej skulle lida men», gick i uppfyllelse vid riksdagen 1664. Då beslöts nämligen att en del av dammbyggnaden skulle rivas bort, så att en öppning bildades, lämplig för laxen att ta sig upp igenom för fortsatt färd i älven. Förordningen, som utfärdades strax efter riksdagens beslut, efterlevdes ej helt efter bokstaven. Öppningen stängdes till av älvkarlebybönderna, när fisket var gott, och vid riksdagen 1680 klagade dalkarlarna ånyo över att »kungsådran blivit så hårt tilltäppt att lax endast i ringa mängd kunde komma det fattiga dalfolket till del». Karl IX företog en grundlig utredning och förordnade 1689, att den igenstängda »dalkarlsluckan» skulle av nåd hållas öppen fjorton dagar före och fjorton dagar efter Eriksmäss. Denna åtgärd tycktes inte ha så stor verkan, ty snart klagade man igen från Dalarna över att man inte haft någon glädje av luckans öppnande. I ett arrendeavtal som senare träffades mellan kronan och Älvkarleö bruk förekom en bestämmelse om att kungsådran åter skulle stängas. Nu blev dalkarlarna så förbittrade, att de under flera somrar for ner till Älvkarleby för att gräva Dalälven en extra fåra genom Laxön. Till sin grämlse måste de sluta med arbetet, ty hälleberget var omöjligt att forcera med hacka och spade. Det fanns ju inte dynamit på den tiden. Men ännu i dag vittnar den s. k. Dalkarlsgruppen på Laxön om denna märkliga episod i laxfiskets historia.

Med olika mellanrum återkom trätorna om laxfisket, och kungsådran öppnades och stängdes om vartannat. 1785 stadfästes en dom som hävdade att laxfisket ej vidare fick upptas till diskussion »vid bot för brott mot konungadom». Våren 1840 befriades emellertid västra älvgrenen helt från dammbyggnader, så att laxen fick fri uppgång i älven. Uppsala läns hushållnings-sällskaps årstryck från nämnda år förtäljer härom: »Sålunda har genom denna reglering icke blott alla hinder blivit undanröjda för laxen att uppsöka de tjänligaste ställena för sina lekar och jordägarna kommit i åtnjutande av sin naturliga rätt till fiske, utan även kronan

Bild 4. Älvkarleby's siste »laxkung», Eric Söderström, ägnar sig nu åt nejjonögonen i Dalälven.

har vunnit en ökad årlig inkomst». 1850 förbjöds allt fiskande i västra älvgrenen. Med denna bestämmelse var det slut med den månghundraåriga trätan om laxfisket i Älvkarleby.

Sedan dess har laxfiske ägt rum vid vissa fiskeplatser, som utarrenderats till högstbjudande. Dessa fiskeauktioner var på sin tid uppfriskande inslag i bygdens liv. Efter auktionerna blev det kalas, då lax och brännvin var huvudförtäringen. Älvkarleby's siste arrendator, »laxkungen» Eric Söderström, hade haft fisket från 1910 och avgick vid årsskiftet 1944, mätt av både år och lax. Han berättar att 1914 var bästa säsongen. Då hade han 25 notkarlar till hjälp och man drog not både natt och dag. I gamla tider hade dessa laxdrängar vissa pretentioner. I anställningskontraktet förekom en bestämmelse om att de under inga förhållanden skulle behöva äta lax mer än högst två gånger i veckan. Lax var ju för dem den vanliga vardagsmaten. Det hände många gånger att fiskardrängarna sprang bort till handlaren i byn och köpte salt sill för att »villja bort» laxsmaken.

Under årens lopp har det berättats många laxhistorier i Älvkarleby.

Den stora gammellaxen förekommer i de flesta. Många har sett denna fisk och även haft den på kroken, men ingen har hittills kunnat fånga den. För 60 år sedan var det en präst i socknen som hade gammellaxen på draget, när han rodde från pastorsbostället på Västanå till kyrkan på andra sidan. När prästen började dra i reven, hoppade laxen högt över vattenytan. Han var minst två famnar lång och glänste som renaste silver. Med ett ryck slet han av reven och försvann. Många trodde att det var Skam själv som ville retas med prästen före gudstjänsten.

Tjuvfiskare har alltid haft ett kärt tillhåll i älven och varit länsmän och fjärdingsmän till stort besvär. Den här historien upptecknades på sin tid av Einar Willner:

För omkring 150 år sedan levde i Älvkarleby en gubbe, vars rykte som tjuvfiskare levte kvar ända tills i våra dagar. En söndagsmorgon blev han överraskad av länsmannen just som han drog upp en fet lax ur kungsådran. Gubben tog kortaste vägen till land och sprang hem till sin stuga i älvbrinken. Innanför fodret i sin kavaj hade han två laxar. När han kom hem kröp han genast ner i storsängen och drog täcket upp mot öronen. Gumman tog i hast fram en medicinflaska och ställde den på en stol bredvid sängen. Strax därpå kom länsmannen och fjärdingsmannen instövlande.

– Var har du laxen! röt länsman.

– Jag har inte vare utom stugan på flera dar, stånkade gubben, röd i ansiktet efter språngmarschen uppför brinken.

– Har du fått medicin också? frågade länsmannen.

– Ja, å de är bra medicin, så ja kommer fäll snart på fötter igen.

Länsmannen tog flaskan och läste: Till suggan.

– Ja, ja sir att de är medicin till ett kräk, röt han nu och ryckte täcket av gubben.

Där låg den kanaljen i stövlar och kavaj och bredvid honom i sängen sprattlade två laxar. Dem tog länsmannen hand om, men i kvällningen samma dag tog gubben ett par andra ur älven. Meningen om detta fiske tolkade en from gumma en gång med dessa ord: »Tjuvfiskat har man gjort i alla tider å de fortsätter man fäll me så länge älven rinner.»

Aron Hallenberg

BÄLINGE MOSSARS TORRLÄGGNING

I så gott som alla delar av Uppsala län förekom under mitten av 1800-talet omfattande sjösänkings- och torrläggningföretag. En ivrigt pådrivande kraft i sådana förbättringsarbeten för jordbruket var landshövding Robert von Kræmer. Hans ämbets tid inföll åren 1830—1862. I sin bok »Mina levnadsminnen» har von Kræmer realistiskt skildrat ett sammanträde med delägarna i Bälinge mossar, det första av de många förhandlingar om torrläggningar och odlingsföretag han höll i Uppsala län.

Referatet från sammanträdet — datum och år anges ej — börjar med en allmän orientering om förutsättningarna för en utdikning av mosskomplexet och befolkningens misstro mot lämpligheten av slika företag. Mossarna liknar han vid en biljardskiva, beväxt enbart med starrgräs. Till sammanträdet hade infunnit sig mycket folk och det hölls troligen vid Ytterby i Skuttunge 29 augusti 1837. »Från en fristående kulle invid mossarne», säger landshövdingen, »redogjorde jag för de nedanstående delägarna, till ett antal av omkring 300 personer, huru sänkingsarbetet skulle utföras, erinrande om statsanslagets belopp, samt att under en ingenjörs ledning dagsverken borde lämnas, efter var och ens andel i marken, till arbetets bedrivande. Man avhörde mig med stor uppmärksamhet, men då jag därefter tillsade, att de som biföllo förslaget skulle gå till höger om mig, åtlodde endast trenne personer uppmaningen, varefter hela bondhopen drog till vänster och röstade mot detsamma. Jag gick då ned till bönderna och frågade dem, varföre de voro emot ett så nyttigt företag. En nämndeman, som hade stort inflytande i orten, svarade mig: Vi bönder inse nog att Ni menar väl med oss och att vattnets borttagande möjligen kan bli till nytta, men vi vilja ej lämna våra dagsverken åt en ingenjör, det bleve för krångligt; men se våran länsman Ericsson är en karl som duger. Nu sade jag: Om han får bli arbetschef, bifallen I då? Jo men, göra vi så, svarade gubben. Jag sprang genast medan den goda stämningen varade, upp på kullen åter och förnyade framställningen, med tillägg att kronolänsman Ericsson skulle, enligt anvisning av sakkunnig person, leda arbetet. Hela bondhopen gick nu, med nämndeman i spetsen, över till de förvånade herrarna, vilka icke kunde begripa den trollformel jag använt för att förmå de halstarriga bönderna att ändra övertygelse. Bälिंगemossen lämnade några år därefter och sedan allt framgent rika skördar så av säd som gräs. Ericsson belönades med guldmedalj att bäras på bröstet.»

Så programenligt och lyckosamt utföll dock inte von Kræmers initiativ till utdikning och torrläggning av Bälinge mossar. Det fanns även andra hinder att övervinna än de psykologiska. Bälinge mossar utgjorde en del av häradsallmanningen. Så länge allmanningen var odelad — delningen utfördes omkring 1840 — var det svårt att få ett riktigt grepp på torrläggingsproblemen. Dikeslängder för mossarna synes ha funnits redan på 1700-talet. Hur svårt det var att få respekt för dessa, kan ett odaterat papper från början av 1800-talet visa prov på. I syneprotokollet säges det »att Call Olson i Pålsbo och Per Andersson i Forkarby hållit besiktning å Måsdikningen, varom de på en sammankomst den 5 dennes varit anmodade; och hade oaktat kronolänsman Haegers den 12 gjorda pålysning vederbörande icke allmänt inställt». Och så uppräknas bristerna: »För Trysta är odikat alldeles, Sylta dito, Morberga, Eric Jönsson, fattades hälften, och det som är gjort är odugligt. Mellan Rosta och Svista befants ogjort hälften 16 famnar, vartill man ej vet ägare.» Även är angivet »att der Oksättra värnar sluta på Stormossen» tros Skuttunge tillhöra visst 130 famnar, vartill man ej vet ägare.

Förvaltningen av mossarna synes också ha varit ett rätt invecklat problem med en hel del agerande. Länsman, sockenstämma, delägare och ängsvaktare skymta i sockenstämmoprotokollen. Ängsvaktarna valdes på sockenstämmorna och avlönades med vissa kappar säd från hemmanen i häradet.

Sådant var utgångsläget för mossdikningen, då landshövding von Kræmer gjorde sitt dramatiska inträde på den gröna scenen vid Ytterby. Protokoll över beslutet upprättades och justerades senare, troligen i Uppsala, och det upplästes därefter i Bälinge, Åkerby och Skuttunge kyrkor. Kronolänsman Ericsson omnämnes inte i dessa sammanhang. Där emot kommer Ericsson in i bilden, då det gäller att verkställa beslutet. På en sockenstämma påminde han delägarna i mossarna om deras skyldighet att fullfölja ytterbybeslutet och dika mossarna färdiga. Åtskilliga hade då ångrat sig och framfört förslag att inställa dikningen. Andra delägare ville ersätta gångledsdikningen med ett gemensamt dikningsföretag. Hos länsstyrelsen hade man hört sig för om lån. Stämman skulle välja ombud till att förhandla med länsstyrelsen om lånevillkoren. Ombuden valdes, men något låneavtal skulle de inte få sluta på de angivna villkoren. Stämmobesökarna förklarade för övrigt att de redan verkställt ytterbybeslutet, vilket deras åsikt endast innebar att de skulle rensa upp vattenfallen och företa en normal rensning av utloppen.

För att få fart på dikningen hölls på landskansliet 16 april 1839 ett

sammanträde med de intresserade. Sammanträdet följdes av ett möte mellan landshövdingen och sockenborna på en sockenstämma 12 maj. Till denna kom också akademiräntmästaren dr D. von Schedvin. Landshövdingen påminde de närvarande om ytterbybeslutet och rekommenderade på det varmaste torrläggningen av Bälinge mossar. Förutom att mossen skulle kunna odlas och ge goda skördar, borde även de osunda dimmor, som stego upp ur mossarna, försvinna och skogsåboarna skulle inte i framtiden behöva frukta frostens härjningar. För att stimulera lusten att dika erbjöd sig von Kræmer att själv låna ut det erforderliga kapitalet på särskilt goda villkor. Delägarna skulle själva få gräva för sitt lånebelopp. Dagspenningen, vilken kunde få utlämnas varje kväll, skulle bli 48 skillingar med 6 skillingars avdrag för gemensamma utgifter. Landshövdingen framhöll särskilt att pengarna genom denna anordning skulle stanna i bygden.

Deltagarna i sockenstämman började så småningom göra invändningar. De trodde inte »dyn» med någon fördel kunde odlas, isynnerhet som denna på flera ställen låg på sandbotten. Om de hittills fått en ringa höskörd, så fruktade de, att denna kunde helt utebli, om mossen blev dikad. De erbjödo sig att rensa upp vattenfallen och se till avloppen. Som tillsyningsman över arbetet ville de ha kronolänsman Ericsson.

Landshövdingen fick så hjälp av akademiombudet. Denne förklarade att farhågorna för sämre skörderesultat efter dikningen voro överdrivna. Mossmarkerna hade undersökts av en sakkunnig person, vilken garanterade deras lämplighet till odlingsjord. För att ytterligare stärka modet hos de tvehågsna omtalade von Schedvin att de s. k. Kungsängarna söder om Uppsala en gång legat under vatten och att man seglat över dem. Lika god jord kunde det bli på mossarna, om de dikades ut. Beslutet blev att man skulle börja dika på prov och använda landshövdingens pengar.

Justeringen av protokollet skedde 19 maj. Till protokollet hade fogats en reservation, i vilken de missnöjda ville ha betalt för den dikning de utfört på kammarjunkaren J. von Engeströms på Kiplingeberg marker.

Stämman blev mycket orolig. Landshövding von Kræmer, dr von Schedvin och kammarjunkaren von Engeström hade inlämnat var sin skrivelse. Landshövdingen rekommenderade ännu en gång sitt erbjudande och förtydligade detta med vissa exempel. Akademiombudet var bister i sin skrivelse och klandrade sockenmännen för deras ringa intresse att av Stormossen göra en ny Kungsäng, vackrare och mähända än mer givande. Den över 1700 tunnland stora mossen var, sade han, inte allenast onyttig,

utan direkt skadlig för växter och »levande varelser». De, som suttit tysta på förra stämman, fingo en tillrättavisning för sin passivitet.

Sist upplästes Jonas von Engeströms skrivelse. Han anmärker i första hand på reservationen i protokollet. Han anser att denna direkt angriper honom. I 14 år, säger han, har jag alltid arbetat med socknens bästa i tankarna, och jag känner mig djupt kränkt av de antydningar om egen vinning, som hördes på förra sockenstämman. Han ville inte släppa på rätten att ha egna åsikter och egen övertygelse, även om de gå mot »pluralitetens». Efter vad som inträffat, ansåg han sig icke kunna kvarstå som magasin föreståndare och som ordförande i sockennämnden. Han ämnade även avsäga sig ledamotskapet i kyrkorådet och försäkrade att han aldrig skulle åtaga sig att som ombud representera Bälinge.

Kammarjunkare von Engeströms beslut att lämna de kommunala och kyrkliga uppdragen kom som en överraskning för stämman. Deltagarna förklarade att de aldrig ifrågasatt kammarjunkarens redliga avsikter. Deras kritik hade riktats mot akademiombudet, som velat tvinga dem att dika ut mossen.

Det stora dikningsföretaget föll härmed. Dyingarna efter de oroliga stämmorna lade sig snart och kammarjunkare von Engeström återtog sina uppdrag inom kyrka och kommun.

Vi förflytta oss nu 50 à 60 år fram i tiden. Intresset för en torrläggning av det stora mossområdet hade nu vunnit så i styrka, att utsikter till förverkligande av de gamla dikningsplanerna voro goda. I stället för att följa protokollen från dessa förhandlingar skall vi studera Per Elof Bergmans lilla häfte Bälinge mossars torrläggning.

Per Bergman var smålänning och deltog som arbetsledare vid grävningarna. Först beskriver Bergman mossarnas utseende 1885. »I de backar, som fanns på mossarna litet här och där, stod en liten grå hölada. Varje bonde ute i Bälinge och Skuttunge hade sin teg i närheten av ladan. Avståndet till tegen var för en del ägare närmare 2 mil. Till mossarna eller ut på dessa fanns ingen väg annat än vintertid då marken var frusen. Man slog med liar och räfsade ihop och bar sedan höet torkat in i ladorna. Där låg man kvar på nätterna. På våarna liknade mossarna mest stora insjöar.

I Lindberg, på Bälinge skog, bodde bonden Eric Ersson. Ersson, vilken själv hade mark i nordligaste delen av Bälinge mossar, beslöt att uppsöka dåvarande landshövding Bråkenhjelm för att få hans stöd. Landshövding Bråkenhjelm reste upp till Lindberg och i Eric Erssons sällskap vadade båda ut på de vattensjuka så gott som värdelösa markerna för

att undersöka möjligheterna av en eventuell torrläggning. Landshövding Bråkenhjelm utlyste ett sammanträde vid Högsta gästgivaregård i Bälinge, och efter en del svårigheter fick han slutligen markägarna och bönderna att skriva under beslutet om torrläggning av Bälinge mossar. Landshövdingen lär t. o. m. ha tagit en del motsträviga gubbar i rockragen och ledit fram dem till bordet där man skrev på beslutet. Detta skedde på 1890-talet.»

Att sammanträden med markägarna om mossdikningen varit livliga har omvitnats från flera håll. Landshövdingens entusiasm för frågans snara lösning var storartad. Men motståndarsidan föll inte heller i farstun. Riksdagsman Jan Eliasson i Skuttungeby, oppositionens ledare, lär skall ha slagit näven i bordet framför landshövdingen på ett sammanträde i Högsta. Allt talar för att förhandlingarna även denna gång fördes med ovanlig intensitet.

Om själva dikningarna skriver Bergman: »Under dessa år hörde ofta brännvin och rallare ihop liksom amerikanskt fläsk och bröd. När den ena brännvinsdamejanen gick till stan, kom den andra hem, men det skulle vara 'gammalt brännvin', något annat gillade inte rallarna. Glädjen kunde ibland stiga väl mycket åt huvudet — —.»

Per Elov Bergman börjar sitt lilla häfte med några verser, i vilka han försöker fånga arbetets melodi.

Vi började arbetet i brottet femti man.
Di skriker och de stoja för släggans ljuva klang,
å skotten börja braka i fallet överallt,
de låter mycke värre än Ryssen komma skall.

Det var så mycke berg, ja grus och sten också.
De skulle upp på slänten, kan ni väl förstå
å kärrorna de rulla, å kranarna de går
å rallarna är glada att arbeta de får.

Sen kom vi ut på mossen den så sänker var,
där va så mycke vatten han knappt en kråka bar.
Vi had' kanalen färdig, han börjar slå igen.
Där blev ett rysligt hinder för varenda en.

Sen börja vi arbeta nittonhundrafem,
där kom så mycket rallare, arbetet gick med kläm.
Men när vi kom till Ytterbyn då blev det riktigt stopp,
då började konflikten, vi måste sluta opp.

När dikningarna voro färdiga började ett omfattande odlingsarbete. Allt som allt berörde torrläggningen omkring 4 000 tunnland. Rapporterna om rekordskördar strömmade under de närmaste åren in till tidningarna. Det såg alltså ut som om Rob. von Krämers och D. von Schedvins spådomar skulle gå i uppfyllelse. Sannspådda blevo även de odalmän, som trodde att mossarna kanske skulle försvinna. Den odlade jorden har multnat och sjunkit och jordägarna ha nödgats fördjupa dikena flera gånger. Mossarna äro levande ting, som växa eller dö, allt efter fuktighetsförhållandena. Det är erfarenheter, som vår tid fått göra, och därför har den ljusa optimism, som var ledstjärnan för pionjären, ersatts av mera vetenskapliga beräkningar över lämpligheten av liknande ingrepp i naturen. Torrläggningen av Bälunge mossar står dock som ett monument över mänsklig framåtanda och Vibrostenens minnesord: »Kommande släktens skörd löne odlarens möda» gäller för detta företag liksom för all annan strävan att skapa bättre levnadsvillkor för människorna.

Algot Håstad